

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3. 2009

Porren inför lagen

Två fallstudier angående den officiella attityden till offentligt visad pornografisk film 1921 och 1971

Av Tommy Gustafsson & Mariah Larsson

Mellan 1921 och 1971 inträffade mycket som gradvis skulle förändra den officiella inställningen till och den allmänna synen på sexualitet. Några signifikativa axplock är bildandet av RFSU 1933, införandet av obligatorisk sexualundervisning i skolorna 1955, samt att p-pillret blev tillåtet som preventivmedel 1964. Att det skedde en liberalisering av attityden gentemot sexualitet under 1960-talet kan tyckas självklart, men hur och i vilken omfattning förändrades den officiella attityden när det gällde rörlig pornografisk bild som visades offentligt under denna 50-årsperiod? Frågan är emellertid svår att besvara eftersom svensk lagstiftning uttryckligen förbjöd offentlig visning av allt som kunde uppfattas som pornografisk film under hela perioden.

Biografförordningen från 1911 var den lagtext som i första hand reglerade vad som fick visas offentligt i fråga om rörliga bilder, medan Statens biografbyrå (censuren) implementerade lagen. Censuren hade uppgiften att förhandsgranska all film avsedd för offentlig visning i Sverige. Med formuleringar som "[g]ranskningsman må ej godkänna biografbilder, vilkas förevisande skulle strida mot allmän lag eller goda seder" innebar det i praktiken att rena pornografiska filmer, som "tukt och sedlighet sårar", var helt förbjudna att visas enligt strafflagen (SL) 18 kapitel 13 §. Denna paragraf stipulerade böter

Fil. dr Tommy Gustafsson, f. 1969, disputerade 2008 vid Lunds universitet på avhandlingen *En fiende till civilisationen: manlighet, genusrelationer, sexualitet och rassistereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*. Han forskar och undervisar i historia och filmvetenskap vid Lunds universitet och har publicerat en rad artiklar i svenska och internationella tidskrifter samt i antologier.

Adress: Språk- och Litteraturcentrum, Lunds universitet, Box 201, 221 00 Lund
E-post: Tommy.Gustafsson@litt.lu.se

Fil. dr Mariah Larsson, f. 1972, disputerade i filmvetenskap vid Lunds universitet 2006 och innehar en postdoktjänst från Vetenskapsrådet vid Hälsa och samhälle, Malmö högskola. Hennes forskningsprojekt handlar om visningen av pornografisk film i Malmö 1971 till cirka 1980. Bland hennes publikationer ingår "Långt ner i 1973: kvinnlig njutning enligt kvinnorörelsen och porrfilmen" (2008); "Om kön, moral och sexualitet" (2006), samt avhandlingen *Skenet som bedrog: Mai Zetterling och det svenska sextiotalet* (2006).

Adress: Hälsa och samhälle, Malmö högskola, 205 06 Malmö
E-post: Mariah.Larsson@mah.se

eller fängelse för saluförande eller utbudande av skrift, målning, teckning eller bild med pornografiska motiv.¹ Med andra ord, pornografiska filmer sändes aldrig ens in för granskning till censuren eftersom enbart en sådan handling var straffbar, medan vanliga spelfilmer med erotiska inslag (ett bart ben, ett visat bröst, runda ord) antingen klipptes eller totalförbjöds enligt den, för tiden, rådande normen för sexuell anständighet.²

1965 ersattes SL 18:13 av brottsbalken (BrB) 16 kapitel 11 §, och därmed flyttades också tillämpningen, från sedlighetsförbrytelser och kränkningar av den enskilda individen, till att i stället betraktas som ett brott mot den allmänna ordningen.³ BrB 16:11, pornografiparagrafen kallad, kom nu för första gången under några års tid också att tillämpas mot rent pornografiska filmer inom ramen för censurens ansvarsområde innan riksdagen avskaffade straffbestämmelsen om sårande av tukt och sedlighet den första februari 1971.⁴

Avskaffandet av straffbestämmelsen hade sin upprinnelse i en utredning om yttrandefrihet. Utredningen initierades 1964, liksom en om filmcensuren. Båda var konsekvenser av en allmän liberalisering som hade tillträtt i det intellektuella, kulturella och politiska klimatet under det tidiga 1960-talet.⁵ Utredningarnas direktiv hade att göra med att de lagar och institutioner som skulle utredas uppfattades som förlegade och behövde ersättas med något mer anpassat till det moderna samhället.⁶ Båda utredningarna blev färdiga 1969. Här slutade dock likheterna.

Filmcensurutredningens betänkande hade titeln *Filmen – censur och ansvar* och koncentrerade sig på filmcensurens två stötestenar: sex och våld. Om filmer kunde vara "skadligt upphetsande" eller "förråande" skulle de, enligt Biografbyråns instruktioner, censureras.⁷ Utredningen kom fram till att för en "vuxen publik med normal psykisk balans" var det inte sannolikt att skadas av vare sig sexuella skildringar eller våldsskildringar.⁸ Med anledning

1. Erik Skoglund, *Filmcensuren* (Stockholm 1971) s. 18. Strafflagen 18 kap. § 13.

2. Skoglund (1971) s. 151–186.

3. SOU 1969:38, *Yttrandefrihetens gränser: sårande av tukt och sedlighet, brott mot trosfrid*. Betänkande angivet av Kommittén för lagstiftning om yttrande- och tryckfrihet (Stockholm 1969) s. 29–31.

4. Skoglund (1971) s. 189–195.

5. Jfr. Lena Lennerhed, *Frihet att njuta: sexualdebatten i Sverige på 1960-talet* (Stockholm 1994); Mariah Larsson, "Drömmen om den goda pornografin" i *Tidskrift för genusvetenskap* 2007:1–2.

6. , SOU 1969:14, *Filmen – censur och ansvar* (Stockholm 1969), s. 14 samt SOU 1969:38, *Yttrandefrihetens gränser*, s. 30.

7. Se <www.statensbiografbyra.se> 16/6 2009.

8. SOU 1969:14, s. 38 samt s. 43. Vad gäller våldsskildringar på film reserverar sig utredarna med formuleringen att det "material som stått till utredningens förfogande ger emellertid inte stöd för att

av detta föreslog betänkan­det att all vuxencensur skulle avskaffas. Däremot skulle man behålla åldersgränserna. Efter sedvanligt remissförfarande lämnades utredningen utan åtgärd.

Yttrandefrihetsutredningens betänkande kallades *Yttrandefrihetens gränser* och handlade dels om brott mot trosfrid och dels om BrB 16:11, ”sårande av tukt och sedlighet”. I betänkan­det föreslog man att paragrafen om sårande av tukt och sedlighet skulle tas bort. Den skulle ersättas med en paragraf som reglerade den offentliga visningen av pornografiskt/sedlighetssårande material, till exempel hur affischering och liknande fick gå till, men i praktiken innebar förslaget att pornografi i skriven och visuell form släpptes fri. Därmed hann lagstiftningen ikapp utvecklingen: det sena 1960-talet hade inneburit ökad frihet för mer eller mindre pornografiskt material. Visningen av mjukporr på biograf samt etableringen av sexklubbar hade redan pågått, om än i fallet med sexklubbarna under ständigt hot om påföljd.

Genom detta förändrades också Statens biografbyrås instruktioner. Tidigare hade censorerna varit tvungna att ta hänsyn till BrB 16:11 och balansera den mot filmkonstens frihet vad gällde exempelvis Ingmar Bergmans *Tystnaden* (1963), Vilgot Sjömans *491* (1964) samt Stefan Jarls och Jan Lindkvists *Dom kallar oss mods* (1968), alla tre uppmärksammade fall för filmcensuren under 1960-talet. Därmed var detta inte längre nödvändigt, utan man kunde koncentrera sig på vad som kunde vara ”förråande” och ”skadligt upphetsande”. Under hela 1970-talet var det uppenbart att Statens biografbyrå främst censurerade våld och inte sex.⁹

Här kommer två nedslag göras, ett i Gävletrakten 1921–1922 och ett i Malmö i januari 1971, dels med avsikten att rekonstruera visningskontexterna för pornografisk film i Sverige vid två skilda tidpunkter och dels för att undersöka vilka likheter och skillnader som framkommer i den officiella attityden gentemot pornografisk film i offentliga sammanhang.

Herrfilm: tidig pornografisk film

Som en följd av att rent pornografiska filmer inte fick visas offentligt i Sverige är det föga känt i vilken omfattning eller i vilken visningskontext sådana filmer visades under tidigt 1900-tal. Faktum är att omfattning och visningskontext även ligger höljt i dunkel internationellt sett då den pornografiska

normala vuxna människor löper större risk att ta skada om de ser våldsfilm än om de tar del av framställningar eller yttringar av våld i andra sammanhang.”

9. Se t. ex. Walter Hill, Sam Peckinpah på <www.statensbiografbyra.se>.

filmen rörde sig utanför lagens ramar och distribuerades illegalt. Det är emellertid känt att filmer som visade explicita sexuella handlingar mellan två eller flera människor började spelas in strax efter förra sekelskiftet, inte långt efter det att filmkameran och projektorn hade uppfunnits.¹⁰

De tidiga filmerna, inspelade mellan cirka 1908 och 1930, var korta och bestod oftast av en rulle film med en visningstid på tio till femton minuter. Filmerna var stumma, men hade vanligen ett rudimentärt narrativ som rymde ett antal scener där olika konstellationer av människor (man/kvinna – kvinna/kvinna – två män/kvinna – man/man etcetera) genomförde ett antal samlagsställningar inför en stillastående kamera. Inklipp till närbild på genitalier förekom, men var inte alls vanligt på samma sätt som i modern pornografisk film där enskilda scener fragmenteras och detaljen prioriteras på bekostad av helheten. Den amerikanska filmvetaren Linda Williams rubricerar dessa tidiga filmer som *Stag Films*, vilket i en översättning blir herrfilmer eller mer korrekt, filmer som plockades fram tillsammans med duk och projektor och visades i slutna, privata sällskap där endast män ägde tillträde.¹¹

Visningskontexten för herrfilmen innefattar således ett stort mått av hemlighetsmakeri som försvårar en rekonstruktion, men här återfinns även ett underförstått klassperspektiv eftersom inköpet av den tekniska utrustning som krävdes för att visa filmerna låg på en så pass hög prisnivå att långtifrån alla kunde göra den investeringen enbart för nöjes skull. Förutom på rent privata tillställningar visades denna typ av film även på bordeller, till exempel i Paris under 1920- och 1930-talen.¹² En tredje visningskontext utgjordes av reguljära biografer eller lokaler som hade den nödvändiga tekniken installerad. I Sverige hyrdes exempelvis lokaler som ägdes av nykterhetsrörelsen eller Folkets Hus regelbundet ut till föreläsningar av vanlig film.¹³

Av förklarliga skäl omgavs föreläsningar av herrfilmer på biografer av en särskilt stark hysch hysch-mentalitet då biografägaren inte bara riskerade böter eller fängelse utan även att hamna i vanrykte, bli av med tillståndet och därmed förlora sin affärsrörelse. Detta återspeglar sig även i forskningen där inte ett enda fall finns beskrivet för den tidiga filmen. En grundlig genomgång av de svenska branschtidskrifterna för filmvisning och -distribution

10. Patrick Robertson, *Film facts* (New York 2001) s. 66.

11. Linda Williams, *Hard core: power, pleasure, and the "frenzy of the visible"* (Berkeley, Los Angeles och London 1999) s. 58–61.

12. Extramaterialet på DVD-utgåvan av *Förbjudna filmer från 1920-talets Paris* (Njutafilms, 2005).

13. Se Åsa Jernudd, *Filmkultur och nöjesliv i Örebro 1897–1908* (Stockholm 2007).

under 1920-talet ger också ett tunt resultat.¹⁴ Endast tre artiklar under hela perioden kommenterar på något sätt pornografisk film, varav två beskriver omständigheter i Tyskland.¹⁵ Den ena av artiklarna beskriver ett intermezzo på en av Berlins premiärbiografer där en avskedad biografmaskinist skall ha skiftat rulle från en vanlig spelfilm till en pornografisk film mitt under pågående föreställning, för att därefter låsa maskinrummet och lämna biografen, vartefter följande scen utspelade sig:

Att beskriva det intryck som den nya filmen gjorde på den hyggliga och städade delen av publiken låter sig icke göra. Ty denna nya film utgjorde en anhopning av de mest ruskiga pornografiska scener man kan tänka sig, sådant som man näppeligen kunde tro att någon mänsklig varelse skulle sänka sig till att spela in. Publiken greps av en otrolig upphetsning. Orkestern upphörde omedelbart att spela. Rop ljödo att föreställningen skulle sluta. Från en loge skallade hysteriska skrik. Den upprörda publiken trängde sig mot utgångarna. En hel del damer blevo emellertid sittande och framkallade genom sitt skamlösa beteende indignerade protester från den anständiga delen av publiken.¹⁶

Förutom att fungera som exempel på den fientliga inställningen till pornografisk film, ger artikeln även en indirekt inblick i att pornografisk film faktiskt visades på finare biografer. Herrfilmen som den förbittrade biografmaskinisten satte igång fanns med största sannolikhet tillgänglig i maskinrummet, vilket indikerar att den även visades på oannonserade "midnattsföreställningar" efter de ordinarie. Trots bristen på material är det rimligt att anta att det förekom liknande oannonserade föreställningar på svenska biografer, även om omfattningen är omöjlig att uttala sig om. I den tredje artikeln rapporterar emellertid *Biografbladet* att en svensk biografägare blivit dömd till fängelse för att ha visat en film som sårat tukt och sedlighet.¹⁷ Baserat på att branschtidskrifterna var oerhört nitiska med att hålla rent i eget bo och

14. De genomgångna tidskrifterna är: *Biografbladet* 1922–1923, 1927, 1929 och *Biografägaren* 1926–1929 (visning) samt *Biografrevyn* 1922–1923, *Filmbladet* 1918, 1920–1925 och *Svensk filmtidning* 1924–1925, 1927 (distribution).

15. Den första artikeln förfasar sig över en sensationell kultur- eller Aufklärungsfilme med trans- och homosexuella inslag. Signaturen H., "Pornografisk film: Berlinerbreve till Biografbladet", *Biografbladet* 1923:4.

16. Osignerad, "En biografskandal: obehagligt intermezzo i en Berlinska förstahandsteater", *Filmbladet* 1921:16, s. 346.

17. Osignerad, "En sedlighetssårande film. Biografägare dömd till fängelse", *Biografbladet* 1922:8, s. 333.

därför bemötte minsta antydning till kritik under perioden – detta eftersom filmbranschen ständigt anklagades för att fördärva moralen hos barn, ungdom, kvinnor och arbetarklassen¹⁸ – utgör det här ett unikt tidigt fall som gick till åtal och rättegång.

Offentlig visning av pornografisk film 1921

Rättegången ägde rum den 5 april 1922 vid Örbyhustinget och en biografägare bosatt i Gävle, Karl Kaeyér, stod åtalad dels för att ha visat film utan tillbörligt tillstånd, och dels för att ha visat en film som bröt mot SL 18:13 vid tre tillfällen under 1921: den 23 september i Österbybruks samlingslokal, den 24 september i Gimos nykterhetshus samt den 25 september i Godtemplarordens lokal i Örbyhus.¹⁹

Rättsförfarandet inleddes den 4 november då en anmälan lämnades in till Gävles detektiva polis av landsfiskalen i Olands distrikt om att Kaeyér hade "för en blandad manlig publik [i Gimo] visat en förbjuden, mycket osedlig film, upptagande bland annat samlag mellan man och kvinna samt sedlighetsbrott mellan kvinnor". Detta föranledde ett första polisförhör med Kaeyér den 8 november, varvid han erkände allt, men samtidigt menade att han inte hade begått lagbrott eftersom han hyrt lokalen och därtill hade tillstånd från landsfiskalen att anordna filmvisningar. Tillståndet, som Kaeyér visade upp, gällde dock enbart för ett enskilt tillfälle, den 20 februari 1920, medan Kaeyér hade tolkat det som ett löpande kontrakt och därmed regelbundet visat film under ett och ett halvt års tid. Vad gällde den osedliga filmen menade han att den inte kunde vara "direkt förbjuden" med hänvisning till att den inte hade granskats av censuren. Filmen hade också visats enskilt och utan inträdesavgift efter den offentliga filmförevisningens slut vid 21.30-tiden, enligt Kaeyér "på begäran af några män i orten".²⁰

Under polisförhöret framkommer det att filmen, som hade en visningstid på omkring 10 minuter och "som antagligen inspelats i Amerika", inte var Kaeyérs utan att han hade lånat den från en biografdirektör Wetterling, ägare till biografen Rivoli i Gävle. Wetterling skall i sin tur ha erhållit filmen från aktiebolaget "Werldsfilm" i Stockholm, och filmen hade sedan "af olika innehafvare förevisats för enskilda sällskap i fyra års tid". Kaeyér

18. Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen: manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet* (Lund 2007) s. 37–57.

19. Bilaga utslag, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, Uppsala landsarkiv (ULA), A1a:43.

20. Bilaga C, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

anger även Wetterling för att han visat filmen för enskilda sällskap på Rivoli.²¹

Efter detta är källorna tysta fram till den 25 mars 1922, då landsfiskalen i Dannemora distrikt anmäler Kaeyér för de två filmföreläsningarna den 23 respektive den 25 september. Ett andra polisförhör hålls därmed den 30 mars, varvid samma uppgifter som vid det första förhöret framkommer. Vad som tillkommer, i formen av ett försvar, är en större precisering av den enskilda publiken. Nu heter det att "endast vuxna manliga personer av Kaye[r] [sic] personligen inbjudits" och att absolut ingen var under 18 år. Båda extraföreläsningarna, som påbörjats 22.00 respektive 22.30, skall också ha bevistats av ett 20–30-tal personer. På en direkt fråga om tillståndet hade Kaeyér svarat att han hade hyrt lokalen och därigenom ansetts sig ha tillstånd att visa "skämtfilmen".²² Vad som med andra ord växer fram är ett försvar som inriktar sig på principen om slutna sällskap. En föreläsning där den personliga inbjudan likställdes med det av lagen stadgade medlemskapet för att principen om det slutna sällskapet, med tillhörande tillfälliga tillstånd, skulle gälla. Frågan var bara om de extra filmvisningarna kunde räknas som slutet sällskap och om den förbjudna "skämtfilmen" därmed hade varit laglig att visa.

Uppgifterna bekräftar till stora delar vad som tidigare varit känt om herrfilmen när det gäller filmens längd och att endast män hade tillträde. Men även i viss mån det dolda, för att inte säga hemlighetsfulla, distributions sättet där en film kunde cirkulera under fyra års tid inom ett relativt snävt geografiskt område utan att det ledde till ett myndighetsingripande. Detta trots att "hemligheten" vid det laget måste ha nått ett större antal personer – inte minst via mun till mun-metoden och att den visades på offentliga platser som biografer och samlingslokaler – än vad som rimligtvis kan räknas till en invigd krets. Utvidgningen kan också utläsas av hur Kaeyér ändrar sitt uttalande om att några män i orten hade begärt att få se filmen, och därmed hade vetskap om den, till att det handlade om en personlig, och därmed exklusiv, inbjudan från Kaeyér till varje närvarande person.

Som en följd av de påfallande samstämmiga vittnesmålen under rättegången fallerar dock försöket med att åberopa det slutna sällskapet som försvar. Under rättegångsdagen hade tre män, samtliga närvarande i Gimo den 24 september, kallats för att vittna. Åklagaren lade därtill fram ett skriftligt vittnesmål för den 25 september, medan Kaeyérs advokat svarade med att bifoga två undertecknade vittnesintyg för föreläsningarna den 24 och 25

21. Bilaga C, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

22. Bilaga D, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

september. Tillsammans ger vittnesmålen en detaljrik och tidigare föga känd bild av hur de "hemliga" visningarna av pornografisk film kunde gå till när det gällde inbjudan samt den offentliga, till skillnad från den privata, visningskontexten för herrfilmer. Via utsagorna får vi också en inblick i vad filmen de facto innehöll och i viss mån vilka reaktioner dessa bilder framkallade.

Av åklagarens tre vittnen i Gimo hade två ryktesvägen fått höra att en extraföreställning skulle hållas i nykterhushuset och därför gått dit av nyfikenhet. Det ena vittnet hade fått reda på det någon dag före, medan det andra vittnet hade "av en tillfällighet" fått höra om föreställningen vid ett besök i Gimo lanthandel samma dag. Endast det tredje vittnet hade blivit inbjuden av Kaeyér personligen, vilket skedde "några veckor före den 24". Alla vittnena talar också om att "vi", inte "jag" blev inbjudna.²³ Även de fem vittnena i åklagarens skriftliga vittnesmål angående föreställningen den 25:e hade liknande minnesbilder: tre hade blivit inbjudna av Kaeyér att övervara föreställningen, två dagen före och en hade uppmanats av Kaeyér att stanna kvar efter den ordinarie föreställningen. De övriga två hade ovetande besökt den ordinarie föreställningen och då fått höra av en kamrat att det efteråt skulle visas "en rolig film", varför de stannade.²⁴ De skriftliga vittnesmål som lämnades in av advokaten hade en annan klang. Det kollektiva intyget gällande föreställningen i Gimo var undertecknat av 29 män som samtliga hade blivit inbjudna personligen, medan intyget gällande föreställningen i Örbyhus var undertecknat av vaktmästaren som berättade att han, på uppdrag av Kaeyér, hade "tillsagt bekanta till herr Kaeyér" att de inbjöds att "se en erotisk film efter den offentliga föreställningens slut".²⁵

Utifrån det här går det att utläsa att extraföreställningarna och vad som skulle visas där utgjorde en öppen hemlighet i den meningen att inbjudningarna med mun till mun-metoden ledde till att bra många fler än Kaeyérs bekanta, dock fortfarande enbart män, fick kännedom om föreställningen och sedermera dök upp för att se filmen. Föreställningen i Gimo uppges ha besökts av så många som 70 till 80 stycken, medan vittnesmålen angående föreställningen i Örbyhus pendlade mellan 25 och 40.²⁶ Oavsett om vittnes-

23. Rättegångsprotokoll, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

24. Bilaga E, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

25. Bilaga F respektive bilaga G, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

26. Rättegångsprotokoll respektive Bilaga E, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

målen kom från svaranden eller kändens sida underströks det dock om och om igen att enbart vuxna män hade släppts in i lokalerna.²⁷

Att det handlade om en öppen hemlighet som endast män kände till kan emellertid ifrågasättas. Bilden av hemlighetsmakeri och att män smög sig till de olika samlingslokalerna i skydd av mörkret faller om man ser till den faktiska visningskontexten. Extraföreställningarna skedde alltid direkt efter den offentliga föreställningen som hade en blandad publik av män, kvinnor och barn. Efter den ordinarie föreställningen fick alla lämna lokalen, varvid ljuset släcktes och dörrarna stängdes. Utanför väntade då ett antal män som inte sett den ordinarie filmen och när barn, kvinnor och, får man förmoda, en del av männen gick hem, stannade ytterligare ett antal män kvar i väntan på att bli insläppta.²⁸ I fallet Gimo handlade det alltså om 70 till 80 män som uppehöll sig utanför nykterhetslokalen och därmed blir hemligheten väldigt öppen. Det är med andra ord helt osannolikt att de, framför allt kvinnor, som gick hem skulle ha varit helt ovetande, de borde åtminstone ha undrat över vad som skulle ske så sent på kvällen.

Det framgår även av vittnesmålen gällande Gimo att då dörrarna öppnades på nytt för att släppa in männen stod det fortfarande kvinnor kvar utanför lokalen. Det var inte någon som bjöd in männen och därmed inte heller någon som kontrollerade de inpasserande, och då ett av vittnena följt med de övriga in uppger han att ”men inga kvinnor hade, denna gång gått in”, något som antyder att kvinnor hade – kanske av misstag, kanske av nyfikenhet – försökt komma in på tidigare extraföreställningar. Innan föreställningen började hade en lätt onyker Kaeyér upptäckt och kört ut två minderåriga pojkar.²⁹

I Gimo hade lamporna varit tända när männen gick in och satte sig medan samma procedur hade skett i mörker i Örbyhus.³⁰ Filmvisningarna skedde dock alltid i kompakt mörker. Filmen som visades bestod av ett flertal olika sexscener, vilket framgår av Axel Tornbergs vittnesmål, som var det mest detaljerade:

27. Se till exempel Rättegångsprotokoll och Bilaga F, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

28. Rättegångsprotokoll, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

29. Rättegångsprotokoll och Bilaga F, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

30. Rättegångsprotokoll respektive Bilaga E, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

Den film som förevisades hade utvisat män och kvinnor, som utöva köns-
umgänge med varandra, ävensom därefter två nakna kvinnor, av vilka den
ena spänt på sig en apparat, liknande mannens könsorgan, vartefter de båda
kvinnorna haft samlag med varandra. Tornberg fortsätter: Vid ett tillfälle
under föreställningen [...] hade vi hört [Kaeyér], som tydligen uppehöll sig
å den läktare, där biografapparaten varit placerad utropa: "Skratta nu gub-
bar!", men publiken hade hållit sig tyst. När ljuset [...] ånyo tändes, hade en
bland publiken upptäckt sin 20-årige son och de hade "skämts både för sig
själva och honom" över att de närvarit vid föreställningen.³¹

Som framgått benämndes den förbjudna herrfilmen både som skämtfilm och
erotisk film i förhör och vittnesutsagor. Utifrån den beskrivna visningskon-
texten och reaktionerna väcks dock frågan om den pornografiska filmens
funktion i sammanhanget. Medan den privata visningskontexten för herr-
filmerna sägs, av vissa forskare, bära på ett pedagogiskt element där män via
den kollektiva ritualen lär sig sex, menar andra, till exempel litteraturvetaren
Magnus Ullén, att pornografins användningsområde – att den enkom syftar
till onani – har varit konstant oavsett media eller historisk kontext.³² Det är
dock svårt att föreställa sig att de offentliga föreställningarna i Österbybruk,
Gimo och Örbyhus syftade till direkt onani.³³ Och även om den aktuella
filmen hade visats tidigare måste det rimligtvis ha gått ett antal månader, för
att inte säga år mellan visningarna, varför också det eventuella pedagogiska
momentet måste anses vara av underordnad betydelse i det här fallet.

Det pornografiska torde här i stället få en sekundär funktion på bekostnad
av att få uppleva den spänning och nyfikenhet som filmvisningen i sig fram-
kallade med det omgivande hemlighetsmakeriet och de förbjudna bilderna.
Termen "skämtfilm" och den berusade Kaeyérs rop till publiken att de skulle
skratta kan därför tolkas som sätt att hantera skammen med att göra någon-
ting fel eller förbjudet inför andra människor. Skamkänslan, tillsammans med

31. Rättegångsprotokoll, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43. Vad gäller de sexuella handlingarna mellan två kvinnor framkommer en intressant diskrepans mellan en officiell attityd där detta brottbelägs dubbelt då polisrapporter och -förhör betonar att det handlade om "sedlighetsbrott", "övat otukt mot naturen" samt "onaturligt umgänge", medan vittnena över huvud taget inte gör den distinktionen. Bilaga C, Bilaga D respektive Bilaga E, mål 267, Dombok vårtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

32. Al Di Lauro & Gerald Rabkin, *Dirty movies: an illustrated history of the stag film, 1915–1970* (New York 1976) s. 25–27. Magnus Ullén, "Pornografi – en mediehistoria", i Leif Dahlberg & Pelle Snickars (red.), *Berättande i olika medier* (Stockholm 2008) s. 300.

33. Vilket inte utesluter att publiken lade bilderna på minnet för en senare onanisession, även om detta naturligtvis är omöjligt att leda i bevis.

ovanan eller kanske till och med chocken över att ha sett explicita sexuella handlingar – samt förstås den juridiska kontexten – gör det därmed lättare att förstå det starka avståndstagande som åklagarens vittnen frammanade när de ogillande beskriver filmen som ”smörja”.³⁴

Det officiella avståndstagandet var dock hårdare. Örbyhustinget dömde dels Kaeyer enligt SL 18:13 till två månaders fängelse för att vid tre tillfällen ha visat en film som ”måste anses hava sårat tukt och sedlighet, så att fara för annans förförelse därav kommit”, och dels enligt SL 4 kapitel 3 § till 50 kronor i böter, vilka förvandlades till ytterligare åtta dagars fängelse, för att inte ha haft giltigt tillstånd för biografvisning i Gimo under 1920 och 1921.³⁵ Domen måste anses vara sträng, dock inte tillräckligt hård för skribenten i *Biografbladet* som menade att “[d]et är skada att prygelstraffet är avskaffat”.³⁶ I övrigt är det märkligt tyst kring händelsen, både lokalt och nationellt. De två lokaltidningarna, *Gefle Dagblad* och *Arbetarbladet*, publicerar några dagar efter domen ett kortfattat pressmeddelande men inget annat skrivs om saken.³⁷ *Biografbladet* meddelar dock, efter telefonkontakt med Gävle, att de fått uppgifter om att en annan biografägare varit nedkallad till polisen för förhör – med stor sannolikhet den tidigare nämnde Wetterling – och att denne skulle ha rullat film ”efter föreställningarnas slut för ’fullt hus’, varvid även damer skulle ha varit närvarande”.³⁸ Denna anklagelse förefaller emellertid ha runnit ut i sanden. *Biografbladet* rapporterar inget vidare i saken under 1922.

Porrfilmen på det tidiga sjuttioalet

Enligt en vanligt förekommande uppfattning gick startskottet för 1970-talets pornografiska film med den amerikanska filmen *Långt ner i halsen* (*Deep throat*, Gerard Damiano, 1972). Fram till denna, sägs det, bestod den pornografiska filmen av lösryckta samlagsskildringar, möjligen infogade i en rudimentär berättelse. Under 1970-talet började porrfilmer göras i spelfilmslängd, med en mer utvecklad berättelse som knöt samman de olika sexuella scenerna. Att många sätter *Långt ner i halsen* först i denna historieskrivning beror antagligen på att den torde vara den mest välkända porrfilmen. Faktum är

34. Bilaga E, mål 267, Dombok vörtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

35. Utslag samt Statistikblad, mål 267, Dombok vörtinget 1922, Uppsala läns norra domsaga, ULA, A1a:43.

36. Osignerad, ”En sedlighetssärnande film. Biografägare dömd till fängelse”, *Biografbladet* 1922:8, s. 333.

37. Se det identiskt återgivna pressmeddelandet ”En biografman som råkat illa ut” i *Gefle Dagblad* 11/4 1922, s. 4 och *Arbetarbladet* 11/4 1922, s. 3.

38. Osignerad, ”Ensedlighetssärnande film. Biografägare dömd till fängelse”, *Biografbladet* 1922:8, s. 333.

att den utvecklade berättelsen började komma inom porren redan vid decennieskiftet och den första amerikanska hårdporrfilmen av spelfilmskaraktär var *Mona: the virgin nymph* (Bill Osco) från 1970.³⁹ Linda Williams har beskrivit 1970-talets berättande porrfilm genom en parallell till musikalfilmen. Liksom musikalerna bestod porren av "nummer" som å ena sidan var filmernas huvudattraktion (sång- och dansnummer i musikalerna, sexnummer i porren), men å andra sidan bröt upp det narrativa flödet. Berättelsen fungerade som sammanbindande mellan de olika numren men var också konstruerad för att motivera deras närvaro.⁴⁰ På grund av sin narrativa karaktär och relativt höga budget, men också för att filmerna gjordes för biografdistribution, brukar 1970-talet kallas "porrens guldålder". Epitetet antyder 1970-talsporrens speciella egenskaper, men det finns också forskare som menar att man snarare borde tala om 1970-talet som en parentes eller mellanakt, en "entr'acte between reels of essentially plotless underground stag movies in the years 1968 to 1967 and the similarly plotless ruttings of porn in the video age".⁴¹

Man kan göra en lös kategorisering av den pornografiska filmen före 1970 i två grupper – dels de herrfilmer som cirkulerade privat och i hemlighet och som innehöll explicita samlagsskildringar och dels de mjukporr- och exploitationfilmer som började produceras framför allt under 1960-talet.⁴² Kategoriseringen är tillämpbar också på den svenska utvecklingen.⁴³ Efter censurdebatterna kring *Tystnaden* och 491 började en mjukpornografisk genre att växa fram, med början i *Jag – en kvinna* (Mac Ahlberg, 1965) och mot slutet av 1960-talet visades explicita samlagsskildringar i upplysningsfilmen *Ur kärlekens språk* (Torgny Wickman, 1969). Det mesta som gjordes i Sverige i långfilmsformat under det tidiga sjuttioåret var mjukpornografiskt – det var först mot mitten av 1970-talet som den svenska hårdporrboomen startade.⁴⁴

Det betyder emellertid inte att alla de porrfilmer som visades i Sverige under tidigt 1970-tal var mjukpornografiska. Filmer importerades från bland annat USA, Tyskland och Danmark.⁴⁵ 1970-talet innebar en i det närmaste explosiv utveckling av pornografi i det offentliga rummet.

39. Eric Schaefer, "Gauging a revolution: 16 mm film and the rise of the pornographic feature" i Linda Williams (red.), *Porn studies* (Durham och London 2004) s. 370–400, 371, 388–389.

40. Williams (1999) s. 120–153.

41. Schaefer (2004) s. 371.

42. Schaefer (2004) s. 372–381.

43. Jfr. t. ex. de filmer som beskrivs i Daniel Dellamorte, *Svensk sensationsfilm: en o censurerad guide till den dolda svenska filmhistorien, 1951–1993* (Malmö 2003).

44. Jfr. *Svensk filmografi 7 1970–1979* (Stockholm 1989).

45. *Långfilm i Sverige 7 1970–1979* (Stockholm 1983).

Visningen av pornografisk film i Malmö 1971

I januari 1971 – strax före avskaffandet av BrB 16:11 – ger nöjesannonserna i *Kvällsposten* vid handen att det i Malmö gick två filmer på biograf som skulle kunna kallas pornografiska: sexualupplysningsfilmen *Mera ur kärlekens språk* (Torgny Wickman, 1970) som gick på Plaza på Södra Förstadsgatan och den danska humoristiska mjukporrullen *Mazurka på sängkanten* (John Hilbard, 1970) som gick på Nya Grand på Värnhemstorget. Vidare fanns det ett antal annonser under "Nöjen: allmänt" för Villa Banaholm, Elsie och Hasse, Dandy Shop, Allerik, Club Arild, American Show-Bar, två etablissemang under namnet Sex-shopen och den ännu existerande Grottan. Två ställen annonserar utan namn. Åtminstone fem av dessa ställen uppger film på programmet utöver eventuella övriga aktiviteter. Elsie och Hasse har utöver filmvisning endast försäljning av film och annat men öppnar en sexklubb den 12 februari. De övriga utlovar striptease, sexgala eller show med diverse kvalifikationer ("unga snygga flickor", "avancerad striptease med massageapparat", "lesbiskt").⁴⁶

Det fanns alltså två offentliga distributionskanaler för pornografisk film.⁴⁷ Den ena var biografdistribution av filmer av långfilmsformat. Den andra kanalen var sexklubbsdistribution för filmer med sannolikt kortare löptid, som antagligen visades i en loop under eftermiddagen och kvällen. Att döma av publikframgångarna kan man tänka sig att de filmer som förevisades på biograf hade en bredare publik än de som visades på sexklubbarna. *Mazurka på sängkanten* hade gått nio veckor på Nya Grand fram till mitten av februari 1971. Enligt *Långfilm i Sverige* 7 gick filmen på China i Stockholm i 35 veckor.⁴⁸ Under rubriken "Mazurkan går över Sverige: Fnissporr ger bion i miljön" presenterar Bertil Behring ett reportage om det danska fenomenet och framför allt "[f]ilmhjälten för dagen", Ole Søltoft.⁴⁹ Både sättet att behandla filmen i texten – mest en massa humoristiska anspelningar på att Søltoft har "idkat köttslig beblandelse med precis ett dussin tilldragande damer" – och filmens livslängd på biograf tyder att filmen inte bara sågs av en exklusivt manlig publik.

Den andra biografiförevisade filmen under perioden, *Mera ur kärlekens språk*, var film nummer två efter *Ur kärlekens språk* i en svit av upplys-

46. *Kvällsposten* 4/1 1971.

47. Det finns också, på andra ställen i tidningen, annonser för uthyrning/försäljning av film per postorder.

48. *Långfilm i Sverige* 7 (1983) s. 37.

49. Bertil Behring, "Mazurkan går över Sverige: fnissporr ger bion i miljön", *Kvällsposten* 7/2 1971.

ningsfilmer regisserade av Torgny Wickman.⁵⁰ Även om de gjordes som upplysningsfilmer var deras publikintresse sannolikt beroende av de explicita samlagsscenerna i filmerna. Upplysningsanspråket fungerade förmodligen inte bara som en täckmantel för producent och regissör, utan även för den publik som övervägde att se filmen. Den första filmen i sviten, *Ur Kärlekens språk*, drog en enorm publik och var vid den här tiden den mest lönsamma svenska filmen i Sverige sedan 1965.⁵¹

Upplysningsanspråket som Wickmans filmsvit ger uttryck för var en vanlig strategi inom den amerikanska exploitation- och senare sexploitationfilmen, för att rättfärdiga de explicita scener som visades, vare sig dessa skildrade sex, våld, knark eller könssjukdomar. Det didaktiska draget associerades så tidigt med exploitationfilmen att den amerikanska producentorganisationen i Hollywood, Motion Pictures Producers and Distributors Association of America, uttryckligen uttalade att film var för underhållning och inte utbildning, för att tydligt markera ett avstånd till exploitationfilmen.⁵²

Till skillnad från de amerikanska exploitationfilmerna hade emellertid båda dessa filmer genomgått granskning av censuren.⁵³ *Mazurka* hade godkänts för visning med 15-årsgräns. *Mera ur kärlekens språk* godkändes först efter tre klipp: ett avsnitt om droger och sex ”med undantag för bilderna om alkoholreaktionen”, en mycket kort snutt (10 m) som visade avslutningen av en porrfilmssinspelning och en betydligt längre (209 m) om sexdemonstrationer på en dansk porrklubb. Filmbolaget Elit-film överklagade delar av beslutet och fick efter diverse turer rätt. I diskussionerna kring filmen hänvisade man bland annat till den föreslagna lagändringen.⁵⁴

I det andra kretsloppet är det betydligt svårare att rekonstruera såväl visningskontexten som exakt vad som visades. Den 18 januari rapporterade

50. För en analys av den uppföljare som gjordes på 2000-talet men som också en del information om sextiotalsfilmerna, se Elisabet Björklund, ”Cinematic sex education in the twenty-first century: narration, reflexivity and sexuality in *Kärlekens språk* (2004)” i *Film International* 2008:5.

51. Uppgiften kommer från *Kvällsposten* men bekräftas på ett ungefär av svenskfilmdatabas som hävdar att den drog in 7 miljoner (enligt *Kvällsposten* 6,47 miljoner). Den står sig i alla fall slätt mot de två största publiksuccéerna i Sverige under den här tiden: *Sound of Music* (Robert Wise, 1965) och *Djungelboken* (*The Jungle Book*, Wolfgang Reitherman, 1967).

52. Eric Schaefer, *Bold! Daring! Shocking! True! A history of exploitation films, 1919–1959* (Durham och London 1999) s. 152–157.

53. De amerikanska filmerna var naturligtvis utsatta för den lokala censuren och den amerikanska obscenitetslagstiftningen som Hollywoodfilmerna undgick genom produktionskoden. För vidare information, se Schaefer (1999), kap. 4.

54. Censurakt *Mera ur kärlekens språk*, granskningsnummer 109.472, Statens biografbyrå. Ärendet inkom 1/9 1970 och avslutades 18/11 1970.

Kvällsposten att polisen hade skickat ut en skrivelse till de "ca 20 klubbarna" och "anmodat dem om att ansöka om tillstånd för verksamheten".⁵⁵ Enligt notisen hade polisen studerat annonserna och kommit fram till att klubbarna var offentliga tillställningar som krävde tillstånd. Tillstånd gavs fram till 1973 helt enkelt vid en ansökan till polisen, om lokalerna var godkända ur brandskyddssynpunkt.⁵⁶ Filmerna som visades måste också vara godkända av Statens biografbyrå. Dagen därpå publicerades en artikel där personer från fem sexklubbar uttalade sig: Bengt Svensson på Grottan, Elsie Granhage på Elsie och Hasse, Linnéa Malmros på American Show Bar, Stig Prinzén på Allerik samt en "anonym man bakom disken" på Klubb Ahlman. De flesta hävdade att de inte tog in någon större publik: "eftersom här aldrig tas in mer än 5–6 personer åt gången så räknar jag det inte för offentligt" (Grottan); "bara 7–8 åskådare per filmvisning" (Elsie och Hasse, som också sökte större lokal för det var för trångt); "2–3 personer vid varje föreställning. Andra får vänta i baren" (American Show Bar) eller "tio åskådare i showlokalen" (Allerik). Notera hur noggsamma de är med att påpeka att fler inte kan släppas in, inte att efterfrågan skulle vara för liten.⁵⁷

I utredningen *Svarta affärer* från 1976 anges att besöksantalet på de lite mindre ställena var 25–30 gäster per kväll och en av de populäraste sexklubbarna (som inte nämns vid namn) kunde ha upp till 40–50 gäster mellan 01.00 och 03.00 på nätterna.⁵⁸ Den uppgiften kommer emellertid från en av ägarna till etablissemang och även om den är från 1975, står den i skarp kontrast till de uppgivna siffrorna i *Kvällsposten*-artikeln.

Ansökningar om tillstånd att få förevisa film och striptease ingavs till polismyndigheten och registrerades i polisens diarium. Dessa kunde gälla exempelvis "Tillstånd t filmvisning (striptease) d 25.1.71 tills v".⁵⁹ De anmälningar vi har hittat har emellertid alla återkallats, utom en, där polisens egen anteckning säger att "[a]nsökan ej aktuell, då rörelsen ej disponerar lokalen".⁶⁰

55. "Kanske slutet för porrklubbar", *Kvällsposten* 18/1 1971.

56. Sven-Axel Månsson & Stig Larsson, *Svarta affärer: en utredning om vissa typer av klubbars och näringsställens sociala betydelse och struktur* (Malmö 1976) s. 74, samt *Kvällsposten* 18/1 1971. Månsson och Larssons utredning koncentrerar sig på sexklubbarna som plats för prostitution snarare än filmförevisning och behandlar även spel, illegal rusdrycksförsäljning, narkotika och häleri.

57. S-O Gunnarsson, "Är sexklubbarna i Malmö farliga?", *Kvällsposten* 19/1 1971.

58. Månsson & Larsson (1976) s. 80–84.

59. Serie C1AA, volym 106, Polismyndigheten i Malmö, Malmö stadsarkiv (MSA), diarienummer 909, saknummer 516.

60. Serie C1AA, volym 106, Polismyndigheten i Malmö, MSA, diarienummer 1668, saknummer 512.

Dessa återkallanden och icke-aktuella ansökningar visar på verksamhetens ständigt föränderliga karaktär med ägarbyten, stängningar, nyöppningar och flyttningar. Enligt *Svarta affärer* var sexklubbarna "lindrigt maskerade bordeller" och strippshower och filmvisningar endast en front för koppleri och prostitution.⁶¹ Oavsett detta, visades det i alla fall film på många av dessa ställen. I Leif Silberskys och Carlösten Nordmarks debattbok *Såra tukt och sedlighet* från 1969, beskriver de verksamheten som dold såtillvida att man raggat medlemmar till klubben i porrbutiker, vilket låter rimligt med tanke på vad som uppges i annonseringen i *Kvällsposten* 1969 där det på ett ställe står att "[a]dresser till film- och strip-tease-klubbar fömedlas av flickorna".⁶² Man menar att det finns ungefär tio klubbar i Stockholm, två i Göteborg och två-tre i Malmö samt tillfälligt här och där på landsbygden. Klubbarna "visar film, har nakendansöser och [...] höjdpunkten oftast är att en flicka och en pojke har samlag på scenen [live show]. Ibland lottas en av dansöserna ut bland publiken. Vinsten är ett samlag".⁶³

Stickprover i *Kvällspostens* nöjesannonser visar att i januari 1965 gjordes det inte reklam för några sexklubbar.⁶⁴ Däremot förekom uppvisningar av striptease på Malmborgen och Erikslust. Dessa uppträdanden tycks dock mest vara av varietékaraktär och eftersom Malmborgen dessutom talar om att damerna får en "prisvänlig matsedel" är kvinnor inräknade som målgrupp. I januari 1967 förekom också varietéshower.⁶⁵ Under denna tid tycks alltså den här typen av underhållning riktat sig till en blandad publik som intog en god middag eller supé. Två år senare återfanns Clubaftnar med Sex-service som utlovade: "Raffiga, söta flickor i bara behå och trosor hjälper Dig att välja erotiska sexmålningar, erotiska sextidningar, böcker, foton, film med det mest vågade innehåll – som Du aldrig skådat." Ytterligare en annons erbjuder "Snabbköp i sex" på Gentlemännens hörna.⁶⁶ Båda dessa ställen tycks ha riktat sig till en manlig (heterosexuell) kundkrets och var snarare butiker än klubbar, trots att de stod under "Nöjen: allmänt" i tidningen. I den ena stod det dock, som tidigare nämnts, att man kunde få adresser till film- och strippklubbar,

61. Månsson & Larsson (1976) s. 76. Utredningen handlar alltså om åren 1972–1975, men sexklubbarnas verksamhet kan ha varit täckmantel för den typen av aktiviteter länge.

62. *Kvällsposten* 14/1 1969.

63. Leif Silbersky & Carlsten Nordmark, *Såra tukt och sedlighet: en debattbok om pornografin* (Stockholm 1969) s. 155. Detta exempel låter ana att prostitution och koppleri redan ca. 1968–1969 försiggick på sexklubbarna.

64. *Kvällsposten* 15/1 och 18/1 1965.

65. *Kvällsposten* 13/1 och 17/1 1967.

66. *Kvällsposten* 14/1 1969.

vilket skulle kunna tyda på att sådana ställen existerade men att man på grund av verksamhetens olagliga karaktär inte ville annonsera i kvällspressen. Varietéshowerna för en blandad publik verkar däremot ha minskat i antal framemot 1969.

Likaså 1970 i januari månad var det ett litet antal ställen som annonserade: Allerik, Grottan och Gentlemännens hörna. Både Grottan och Allerik erbjöd filmvisning (och för den delen striptease), och Gentlemännens hörna ”visar film hela dagen”.⁶⁷ Detta var alltså drygt ett år innan BrB 16:11 togs bort. I januari 1971 visade de flesta ställen film och striptease samt vad som i annonsen kallas ”sex show”. Många av dem tycks fortfarande befinna sig i gränslandet mellan butik och uppträdande.

De filmer som visades fyllde sannolikt en rad funktioner. Dels fungerade de som attraktionsmoment eller publikdragare, åtminstone till en början. I annonsen för Gentlemännens hörna från 1970 står det att man visade film och att: ”Ni kan hyra filmen och Ni kan köpa filmen”, så att filmvisningen fick rollen som reklam för att sälja eller hyra ut själva filmen. Allerik erbjöd gratis filmvisning 1971, också då sannolikt i reklamsyfte.

Dels kan man föreställa sig att filmerna visades som programutfyllnad. Detta grundas på att det finns ett program i Dandy Shops annons från 1971 där Solveig uppges strippa klockan 12–18 och Nette klockan 18–24. Att strippa sex timmar i sträck – även med tanke på att det säkert förekom ett hårt utnyttjande av kvinnorna – tycks för oss vara ett tämligen utdraget strippnummer. Sannolikt genomförde de en stripp, gick ut för en paus, kom in igen och utförde en ny och så vidare. Uppgifter i *Svarta affärer* anger en timlön på tio kronor i timmen som innebar att kvinnorna skulle dansa cirka fem minuter per timme. Extraersättning utgick för speciella shower.⁶⁸ Man var alltså tvungen att ha något slags underhållning mellan strippnumren. Om filmerna från början var ett attraktionsmoment i sig, är det inte otänkbart att de så småningom övergick till att vara pausunderhållning. Att själva filmerna inte var huvudattraktionen visas tydligt av att lokalerna inte var biografier utan till en början butikslokaler och sedermera klubblokaler.⁶⁹

Slutligen fanns ytterligare en funktion för porrfilmvisningarna – och strippnumren – på klubbarna. Om ställena redan 1971 var ”lindrigt maskerade bordeller” fungerade porren och nakendanserna som en front för den

67. *Kvällsposten* 16/1 1970.

68. Månsson & Larsson (1976) s. 86.

69. *Kvällsposten* 19/1 1971. Månsson & Larsson (1976) s. 82.

verksamhet som skedde bakom kulisserna, nämligen prostitutionen.⁷⁰ Man kan också tänka sig att filmerna skapade en air av sexualitet, att syftet med besöket inte skulle glömmas bort, att de rätta fysiska känslorna infann sig och att besökaren skulle känna att han fick valuta för inträdespengarna.

I *Såra tukt och sedlighet* beskrivs ett fall där en kvinna dömdes till böter för att på en sexklubb i Stockholm visat film som inte hade godkänts av Statens biografbyrå.⁷¹ I januari 1971 inkom inga sådana fall till Malmöpolisen. Det fanns fall av beslagtagnande och konfiskering av pornografiska tidskrifter, men inte av filmer.⁷² De filmer som visades var antagligen i super8-format, i bästa fall 16 mm, men som påpekats tidigare, inte av berättande långfilmskaraktär. Om dessa filmer hade passerat censuren eller inte kan nog ha varierat. Det hände emellertid att porrfilmer av långfilmskaraktär klipptes upp och visades i fragment, som exempelvis *Melissa: the total female* (Arthur Penton, 1970) som granskades av Statens biografbyrå under titlarna *Två flickor i ett badkar* (445 m), *Den lurade älskaren* (350 m), *Sex i porrstudion* (345 m), *Två kvinnor och kärleken* (170 m), samt *Grupp-kärlek* (270 m).⁷³

Detta är viktigt därför att det innebär att den pornografiska filmen alltid har bibehållit sin särskilda karaktär av lösryckta samlagsskildringar, även under 1970-talet, denna porrens så kallade guldålder som är känd för att porrfilmerna berättade en historia med mer eller mindre naturligt inkorporerade sexnummer.

Avslutning

Det kommer inte som någon överraskning att de två fallstudierna skiljer sig åt som dag och natt vad gäller officiell attityd och visningskontext för offentlig visning av pornografisk film. Det skulle vara lätt att säga att de 50 åren representerar en successiv men radikal förändring av inställningen till den pornografiska filmen. I själva verket var detta en process som inte drog igång förrän under 1960-talet och som, trots det explicita förbudet i BrB 16:11, inom loppet av ett par år kring 1970 ledde till att det tidigare hemlighetsmakeriet och exklusiviteten kring herrfilmen förbyttes i excess i fråga om synlighet och tillgång redan före avskaffandet av straffbestämmelsen om sårande

70. Månsson & Larsson, 1976, s. 76.

71. Silbersky & Nordmark, 1969, s. 157–161.

72. Serie C1AA, volym 106, Malmö polismyndighet, MSA, exempelvis: diarienummer 463, saknummer 612, den 14 januari 1971, "Konfiskering av tidskrifterna "Voldtaegt" och "Whisky". Konfiskering verkställd 17.2.71".

73. *Långfilm i Sverige* 7 (1983) censurnummer 109.618.

av tukt och sedlighet den första februari 1971. Den hårda inställningen till visning av pornografisk film 1921 höll alltså i sig ytterligare cirka 40 år.

Det finns dock likheter mellan visningskontexterna 1921 och 1971. Under 1920-talet visades pornografiska filmer i tre kontexter: 1) i privata sammanhang, 2) i offentliga men hemliga sammanhang, 3) på bordeller, även om detta inte går att påvisa för Sverige. 1971 hade dessa omformats till: 1) privata sammanhang genom köp av film, 2) offentligt på biograf, 3) semioffentligt via visningen av filmer på sexklubbar. Den enda stora skillnaden är att den offentliga visningen på biograf går från hemlig och annonserad via mun till mun till officiell och annonserad i pressen, medan den privata visningen fortfarande var privat. Det går även att dra en implicit parallell mellan visningen 1921 och sexklubbarnas visning av pornografiska filmer i det att den vanliga spelfilmen i första fallet fick agera front för herrfilmen, medan den pornografiska filmen möjligtvis fick agera front för prostitution 1971.

I samband härmed blir också skillnader och likheter i fråga om den pornografiska filmens funktion aktuell. Det är uppenbart att extraföreställningarna 1921 och de offentliga visningarna av till exempel *Mera ur kärlekens språk* 1971 inte syftade till direkta sexuella handlingar som onani, medan visningar på bordeller respektive sexklubbar troligtvis hade en mer aktiv funktion. De privata visningarna av herrfilmer är det emellertid svårare att uttala sig om. Under 1910- och 1920-talen var dessa exklusiva rent materiellt, något som sannolikt begränsade den krets som blev inbjudna till visningarna. Filmerna som annonserades ut i slutet av 1960- och början av 1970-talet var fortfarande förhållandevis dyra men ändå mer tillgängliga för en större allmänhet – vilket eventuellt kan ha förändrat den privata visningskontexten från en manlig gruppaktivitet till att män i allt högre utsträckning såg filmerna i ensamhet. Det skall dock påpekas att då hemlighetsmakeriet avtar kring offentliga visningar av pornografisk film förändrades även publiksammansättning från helt manlig till åtminstone delvis blandad. Å andra sidan sipprar det i fallstudien om 1921 fram avvikelser som visar att även kvinnor, åtminstone i undantagsfall, hade möjlighet att bese herrfilmer. De oerhört samstämmiga vittnesmålen från både svarande- och kändandesidan om att enbart män hade släppts in på extraföreställningarna kan i själva verket tyda på att kvinnor, åtminstone vid andra tillfällen, släpptes in på dessa exklusiva visningar. Den officiella attityden till film i allmänhet och pornografisk film i synnerhet kan med andra ord ha skapat samstämmigheten som ett försvar, eventuellt av rädsla för att lagen skulle tillämpas ännu hårdare än vad den gjorde, men

kanske framför allt eftersom den skam som återfinns i materialet skulle upplevas som än värre om det kom fram att även kvinnor hade närvarat. Intressant är dock att i båda fallen försöker man ge sken av att tillställningarna inte är offentliga.

En möjlig hypotes skulle kunna vara att det främst var den officiella inställningen från myndigheternas sida som genomgår en radikal förändring under dessa år, medan den privata eller personliga inställningen hos vanliga människor har förhållit sig relativt konstant. Det skulle innebära att den officiella attityden låg på en högre, mer restriktiv nivå än den allmänna 1921, något som skulle kunna utgöra en förklaring till varför den öppna hemligheten förblev hemlig i förhållande till myndigheterna. Ett halvt sekel senare ansåg därtill en knapp majoritet av de tillfrågade i undersökningen *Om sexuallivet i Sverige* (1969) att porren borde motarbetas. Lena Lennerhed, som undersökt 1960-talets svenska sexualdebatt, pekar på att diskrepansen mellan den officiella och den privata attityden i frågan om pornografin inte ens kommenterades av undersökningens vetenskaplige ledare, Hans L. Zetterberg. Lennerhed lyfter försiktigtvis frågan om Zetterberg valde bort att kommentera sådant som inte passade in i den sexliberala hållningen.⁷⁴ Med de debatter och skandaler som kom längre fram på 1970-talet kan man tänka sig att det fanns en sexualliberal spjutspets inom politiken som helt enkelt inte stämde överens med vad folk i allmänhet tyckte. 1976 presenterades exempelvis en sexualbrottsutredning som bland annat föreslog omrubricering och straffsänkning av våldtäkt.⁷⁵ Utredningen föranledde ett ramaskri och skrotades så småningom,⁷⁶ samtidigt som porrfilmen lämnade sitt illegala förflutna för att ta plats i offentligheten via biografer, video, kabel-TV och Internet.

74. Lennerhed (1994) s. 209–210.

75. SOU 1976:9, *Sexuella övergrepp: förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott*, betänkande avgivet av Sexualbrottsutredningen (Stockholm 1976).

76. Se exempelvis Maria-Pia Boëthius, *Skylla sig själv: en bok om våldtäkt* (Stockholm 1976).

Porn before the law: Two case studies regarding the official attitude towards the public screening of pornographic film in 1921 and 1971

In this article, two case studies from 1921–1922 and 1971 respectively, are juxtaposed in order to determine change in official attitudes and screening contexts for pornographic films. Focusing in the first case on an exhibitor who in 1922 was convicted of screening an obscene film on three occasions the year before, and in the other case on the range of venues for pornographic films in Malmö the month before the removal of the obscenity clause from the penal code in Swedish law, the authors conclude that public but secret screenings of clandestinely circulated films for all-male audiences did take place in 1921. The question can be raised as to whether women also sometimes attended. In 1971, however, one could see semi-pornographic feature films in regular cinemas and hardcore short films at so called sex clubs which also featured strip and live shows. Referring to a survey published in 1969, in which a slight majority of the informants were against pornography, the authors finally argue that perhaps the authorities had undergone the greatest transformation in attitude, whereas the general public only changed their views slightly between 1921 and 1971.

Keywords: film history, pornographic films, screening contexts, sex clubs, stag films, Swedish penal code